

Monialaiset maatilat maatalouden rakennemuutoksessa

Margit Närvä¹⁾, Leena Rantamäki-Lahtinen²⁾, Matti Ryhänen¹⁾

¹⁾*Seinäjoen ammattikorkeakoulu, SeAMK Ruoka, Ilmajoentie 525, 60800 Ilmajoki, etunimi.sukunimi@seamk.fi*

²⁾*Helsingin yliopisto, taloustieteen laitos, PL 27, 00014 Helsingin yliopisto, leena.rantamaki-lahtinen@helsinki.fi*

Monialaisella maatilalla tarkoitetaan suomalaisessa viitekehyksessä maatilayritystä, jolla harjoitetaan maa- ja metsätalouden lisäksi myös muuta yritystoimintaa. Maatilayrittäjälle muun yritystoiminnan harjoittaminen on strateginen valinta, jossa hän hakee resurssien yhteiskäytöllä kilpailuetua.

Monialaisia maatiloja on ollut aina, moni maamme kärkiyritys on saanut alkunsa maatilayrityksen sivuelinkeinona. 1990 -luvun puolessa välissä maatilayrittäjien kiinnostus muun yritystoiminnan aloittamiseen lisääntyi. Vuonna 2005 monialaisia maatiloja oli yli kolmannes maatilayrityksistä. Maatilayritysten määrän laskiessa myös monialaisten maatilojen määrä on vähentynyt viime vuosina, mutta niiden osuus on edelleen noin 30 % maatilayrityksistä.

Maatalouden toimintaympäristön muuttuessa maatilayritysten määrä on laskenut nopeasti ja tilarakenne on polarisoitunut. Osa maatilayrittäjistä on kasvattanut yrityskokoa ja erikoistunut. Suurin osa maatilayrittäjistä on osa-aikaisia, jotka harjoittavat maataloutta palkkatyön tai muun yritystoiminnan ohessa. Merkittävä osa nykyisistä maatalousyrittäjistä on luopumassa maataloustuotannosta.

Artikkelissa on tavoitteena tuottaa tietoa monialaisten maatilojen roolista eri ajan jaksoina ja niiden merkityksestä tulevaisuudessa. Aineistona käytetään Eurostatin ja Luken keräämää maatalouden rakennetutkimuksen tilastotietoa maatilayrityksissä harjoitettavasta muusta yritystoiminnasta ja vuosina 2001, 2006 ja 2012 kerättyä laajaa kyselyaineistoa monialaisilta maatioilta.

Toimintaympäristö on muuttumassa, jolloin esimerkiksi lähiruoan ja kestävän luontomatkailun kysyntä kasvaa. Muutos tuo uusia mahdollisuuksia maatilayrittäjille. Maatalouden rakennemuutoksen ja erikoistumisen myötä maatilayrittäjät tekevät entistä enemmän yhteistyötä ja urakointipalveluiden kysyntä kasvaa. Näin käy etenkin maidon ja sianlihan tuotannossa.

Muutosta voimistaa maatilayrittäjien keskimäärin korkea ikä ja maatalouden kannattavuuden viimeaikainen heikkeneminen. Nämä muutokset vaikuttavat osaltaan monialaisten maatilojen määrään ja niiden kehittymisedellytyksiin. Tutkimuksissa on havaittu, että muun yritystoiminnan harjoittaminen maatilayrityksen yhteydessä on useimmiten tietoinen ja pitkäaikainen strategiavalinta. Toisaalta on nähtävissä, että osalla monialaisista maatioista luovutaan maatalouden harjoittamisesta ja erikoistutaan johonkin muuhun yritystoimintaan. Näin käy, kun muu yritystoiminta kasvaa ja maatalous ei tuo enää kilpailuetua yrityskokonaisuuden kannalta. Näyttää siltä, että monialaisten maatilojen määrä vähenee, mutta niiden osuus maatilayrityksistä tuskin laskee kovinkaan paljon. Muun yritystoiminnan harjoittaminen maatalouden rinnalla tuo edelleenkin monille maatilayrittäjille mahdollisuuden luoda lisäarvoa maataloustuotteilleen, tehostaa resurssien käyttöä ja parantaa kannattavuutta.

Asiasanat: monialainen maatila, maatilayrittäjä, rakennemuutos

Johdanto

Maatalouden toimintaympäristön muuttuessa maatilayritysten määrä on laskenut nopeasti ja tilarakenne on polarisoitunut. Osa maatilayrittäjistä on kasvattanut yrityskokoa ja erikoistunut. Suurin osa maatilayrittäjistä on osa-aikaisia, jotka harjoittavat maataloutta palkkatyön tai muun yritystoiminnan ohessa. Esimerkiksi vuonna 2015 keskimäärin vain 25 prosenttia maatalousyrittäjien tuloista tuli maataloudesta (Tilastokeskus 2017). Maatilayrityksen toimintojen hajauttaminen perustamaatalouden ulkopuolelle on iso, yritystason strateginen valinta. Sitä voidaan teoreettisesti tarkastella eri näkökulmista. Resurssipohjaisen teorian (mm. Peteraf & Barney 2003) mukaisesti maatilayrityksen voimavaroja voidaan kohdentaa uusien tuotteiden tai palveluiden tuottamiseen ja samalla laajentaa asiakaskuntaa. Toisaalta teemaa voi lähestyä sopeutumista korostavien teorioiden näkökulmasta (mm. Porter 1991, Hansson ym. 2013), jolloin maatilayritys sopeutuu maatalouden muutoksiin monialaistamalla toimintaansa alan ulkopuolelle. Yrittäjyyden näkökulmasta monialaisten mautilojen yrittäjät toteuttavat liikeideaansa havaittuaan olemassa olevia mahdollisuuksia luomalla uutta.

Maaseudun yritykset voidaan jaotella karkeasti kolmeen eri ryhmään: perustuotantotiloihin (harjoittavat maa- ja metsätaloutta), monialaisiin mautiloihin (harjoittavat maa- ja metsätalouden lisäksi myös jotain muuta yritystoimintaa) ja muihin maaseutuyrityksiin (sijaitsevat maaseudulla, ei maatilakäytäntää) (Niemi ja Ahlsted 2013). Myös maaseudun muissa yrityksissä on tapahtunut aikojen kuluessa muutosta ja niidenkin toimintaympäristö on jatkuvassa murroksessa. Esimerkiksi palvelualojen merkitys on kasvanut jo pitkään, teollisuus on muuttunut, ja monilla muilla alkutuotannon aloilla on tapahtunut vastaavaa kehitystä kuin maataloudessa. Esimerkiksi porotaloudessa poromiesten määrä on laskenut ja samalla suurien porokarjien suhteellinen osuus on kasvanut. Monialaiset mautilat ovat osana sekä maatalouden rakennemuutosta että muutoksissa, jotka koskevat maaseudun muuta elinkeinotoimintaa.

Tässä artikkelissa tarkastellaan maatalouden rakennemuutoksen vaikutusta monialaisten mautilojen rooliin. Tavoitteena on tuottaa tietoa

- 1) monialaisten mautilojen roolista eri ajan jaksoina
- 2) monialaisten mautilojen merkityksestä tulevaisuudessa.

Materiaali ja menetelmät

Tässä artikkelissa käytetään pääosin Suomessa kerättyä tilastoaineistoa maatilayritysten, monialaisten mautilojen ja ilman maatilataustaa toimivien yritysten määrän kehittymisestä. Suomessa näitä aineistoja keräävät ja tilastoivat Tilastokeskus ja Luonnonvarakeskus. Lisäksi on käytetty eurooppalaista Eurostat-aineistoa. Näiden tilastoaineistojen lisäksi artikkelissa käytetään vuosina 2001, 2006 ja 2012 kerättyä laajaa kyselyaineistoa monialaisilta mautiloilta. Tästä aineistosta hyödynnetään erityisesti paneeliaineistoa 173 monialaisesta mautilasta, jotka ovat vastanneet kaikkiin kolmeen kyselyyn (2001, 2006 ja 2012).

Tulokset ja tulosten tarkastelu

Monialaiset mautilat osana maatalouden rakennemuutosta

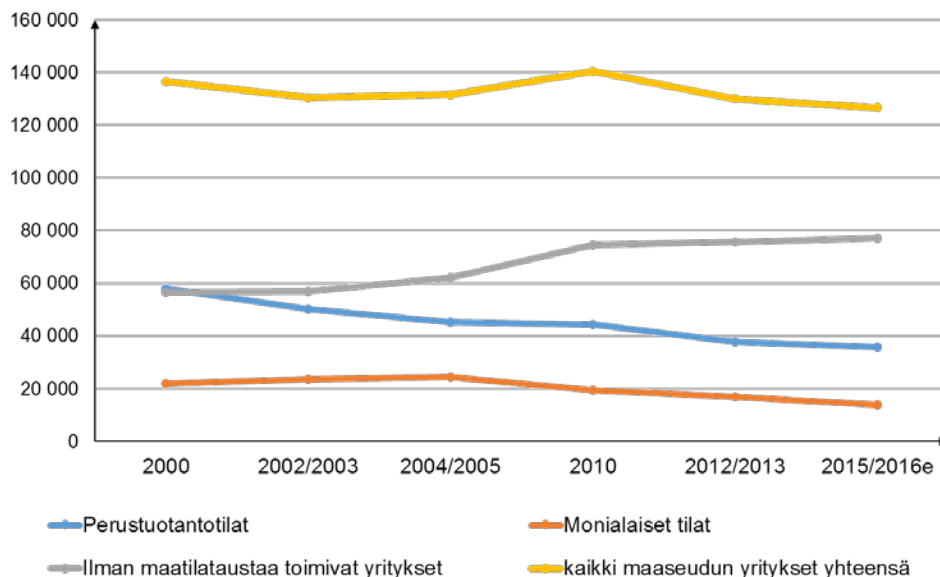
Vuonna 2013 Euroopan unionissa oli 10,8 miljoonaa maatilayritystä, joista lähes joka neljännellä harjoitettiin sellaista muuta yritystoimintaa, joka kiinteästi liittyi maatalouteen (*ns. other gainful activities*) (Eurostat 2017a). Toisaalta noin joka kolmas EU-alueen maatilayrittäjä työskenteli muuhun toimintaan liittyvässä yritystoiminnassa vuonna 2010 (EC 2013). Monialaisuus voidaan määrittellä hyvinkin eri tavoin, esimerkiksi useimmissa maissa maatilametsätalous luetaan muuhun yritystoimintaan, Suomessa ja Ruotsissa määritelmästä metsätalous on rajattu pois. Kun sekin huomioidaan, Euroopan komission (2013) mukaan Suo-

messa ja Sloveniassa monialaisten viljelijä-yrittäjien osuus on suurin (> 80% tiloista). Ilman metsätaloutta-kin niiden maatilayrittäjien määrä, jotka harjoittavat muuta toimintaa oli vuonna 2013 suhteellisesti suurin Pohjoismaissa ja monissa Keski- ja Itä-Euroopan maissa ja pienin Alankomaissa, Belgiassa ja Luxemburgissa ja Etelä-Euroopan maissa. Maatilayrityksissä harjoitettavan muun toiminnan mittaaminen on EU tasolla muuttunut, vuoteen 2007 asti sitä mitattiin maatilayrityksen tasolla, ja vuodesta 2008 lähtien työskentelyn mukaan. Vuonna 2007 monialaisten tilojen suhteellinen osuus kaikista maatilayrityksistä oli Euroopan tasolla kuitenkin melko samanlainen kuin henkilötasolla mitattaessa: eniten monialaisia tiloja oli Pohjois- ja Länsi-Euroopassa ja vähiten Etelä- ja Itä-Euroopassa. Ilmiö on kuitenkin tunnistettavissa kaikissa ETA-alueen maissa (Eurostat 2017b).

Monialaisten mautilojen rooli Suomessa

Suomessa oli vuonna 2015 noin 360 000 yritystä. Noin 76 000 yritystä harjoitti maataloutta, metsätaloutta tai kalataloutta. Valtaosa kaikista yrityksistä (94.7%) työllisti alle 10 henkeä. Pienyritysten, alle 50 henkeä työllistävien yritysten osuus oli 99.1%. (Tilastokeskus, Yritysten rakenne- ja tilinpäätöstilasto 2015). Monialaisten tilojen osuus maamme kaikista yrityksistä on noin 4 %.

Moni maamme kärkiyritys on saanut alkunsa maatilayrityksen sivuelinkeinona (Hautamäki 2000). Moni maatilayritys on ollut monialainen jopa usean sukupolven ajan, ja sitä on strategisesti kehitetty tästä näkökulmasta (Rantamäki-Lahtinen 2007). Suhtautuminen maatilayritysten monialaisuuteen ja sivuelinkeinoihin on ollut eri aikoina vaihteleva. Maaseutupolitiikan keskiössä on pitkään, jo 1980 –luvulta lähtien, ollut maaseudun elinvoimaisuus (Uusitalo 2009). Maatalouden toimintaympäristön muuttuessa merkittävästi EU-jäsenyyden myötä 1990 -luvun puolessa välissä maatilayrittäjien kiinnostus muun yritystoiminnan aloittamiseen lisääntyi verrattuna aikaisempaan. Muu yritystoiminta nähtiin strategisena vaihtoehtona (Niemi ym. 1995). Vuonna 2005 monialaisia mautiloja oli yli kolmannes maatilayrityksistä (Kuva 1).

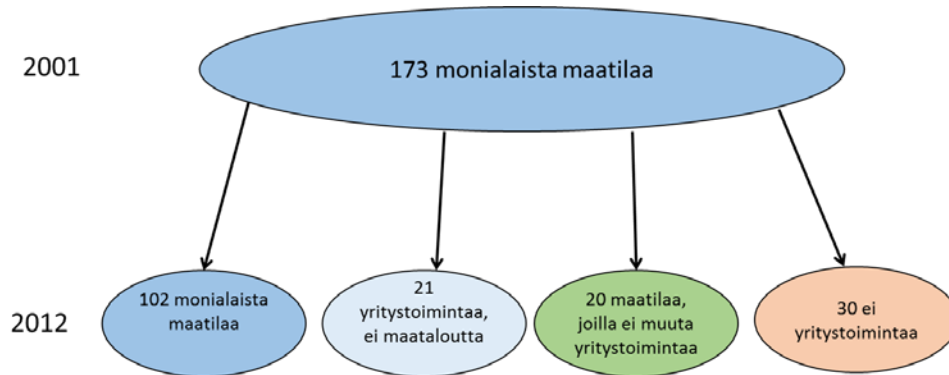

Kuva 1. Maaseudun yritysten lukumäärien muutos 2000 – 2016. Lähteet: Tilastokeskus, Luke, e on arvio ilman mautilataustaa toimivien yritysten määrästä.

Monialaisten mautilojen valinnat

Tutkittaessa vuoden 2012 seuranta-aineistosta, niiden monialaisten mautilojen kehittymistä, jotka olivat monialaisia vuonna 2001, huomataan, että valtaosa oli monialaisia vielä vuonna 2012 (Kuva 2). Vuoden 2012

aineistossa oli mukana yhteensä 173 vuonna 2001 ollutta monialaista maatilaa. Näistä monialaisena oli jatkanut 102, maataloudesta oli luopunut 21 ja muusta yritystoiminnasta oli luopunut 20. Sekä maatalouden että muun yritystoiminnan oli lopettanut 30. Lopettamisen syynä oli useimmiten yrittäjien ikä.

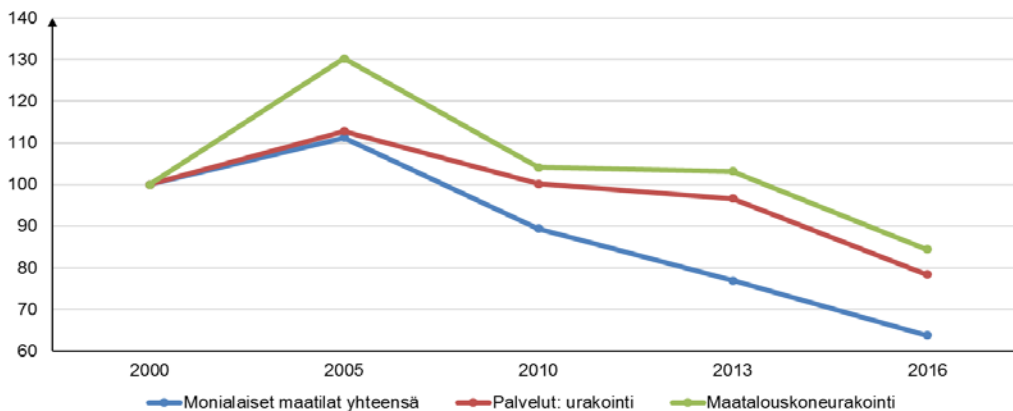

Kuva 2. Monialaisten mautilojen strategiapäätökset vuodesta 2001 vuoteen 2012 (Närvä, Rantamäki-Lahtinen & Ryhänen 2012)

Kuvan 2 mukaan monialaisuus ei ole vain siirtymävaihe muun yritystoiminnan harjoittamiseen vaan maatilayrittäjän tekemä pitkän ajan strateginen valinta. Myös muissa tutkimuksissa on havaittu, että monialaisena toimien saadaan kilpailuetua resurssien yhteiskäytöstä.

Monialaiset mautilat harjoittavat muuta yritystoimintaa eri toimialoilla. Osalla monialaisista mautiloista on muuta yritystoimintaa usealla eri toimialalla. Useimmat monialaiset mautilat toimivat palvelualoilla. Liikevaihdoltaan suurimman toimialan mukaan luokiteltuna urakointi on suosituin toimiala, jota harjoitettiin liikevaihdoltaan suurimpana toimialana 50%:lla monialaisista mautiloista. Teollisuuden toimialoista yleisimpinä olivat elintarvikkeiden ja puun jatkojalostus sekä energian tuotanto (Luke 2017).

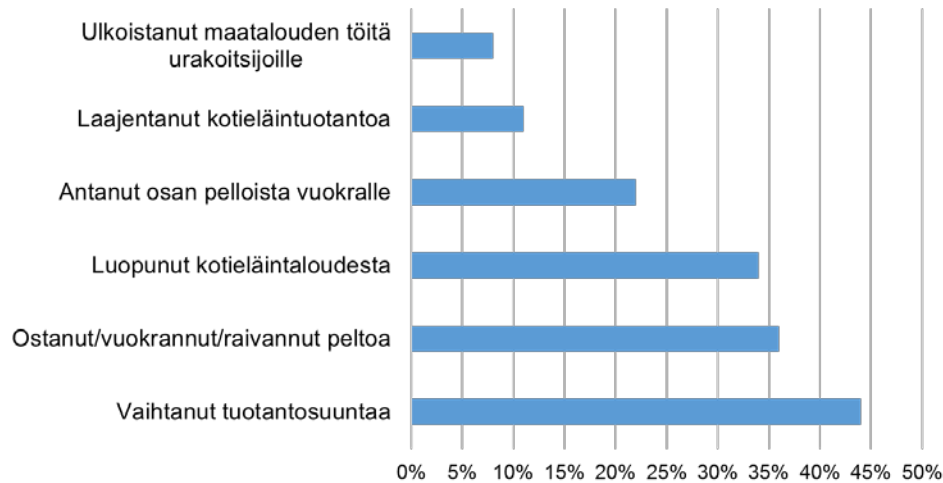
Urakointi-toimiala pitää sisällään Luken tekemän luokittelun mukaisesti seuraavat alatoimialat: maatalouskoneurakointi, muiden maatilayritysten sadon (esim. vilja, heinä) kuivaaminen omalla kuivurilla, metsätyökoneurakointi, bioenergiaurakointi, lumen auraus, teiden kunnossapito sekä maanrakennustyöt yms. koneurakointi. Tarkasteltaessa Kuvan 3 mukaisesti urakointia ja erityisesti maatalouskoneurakointia harjoittavien monialaisten tilojen määrää (liikevaihdoltaan suurimman toimialan mukaan) huomataan urakointia harjoittavien monialaisten mautilojen määrän vähentyneen suhteessa vähemmän kuin kaikkien monialaisten mautilojen määrän.

Kuva 3. Monialaisten mautilojen määrän, urakointia harjoittavien monialaisten mautilojen määrän ja maatalouskoneurakointia harjoittavien mautilayritysten määrän kehitys (2000=100) (Luke 2017)

Monialaisuuden vaikutus maatalouteen

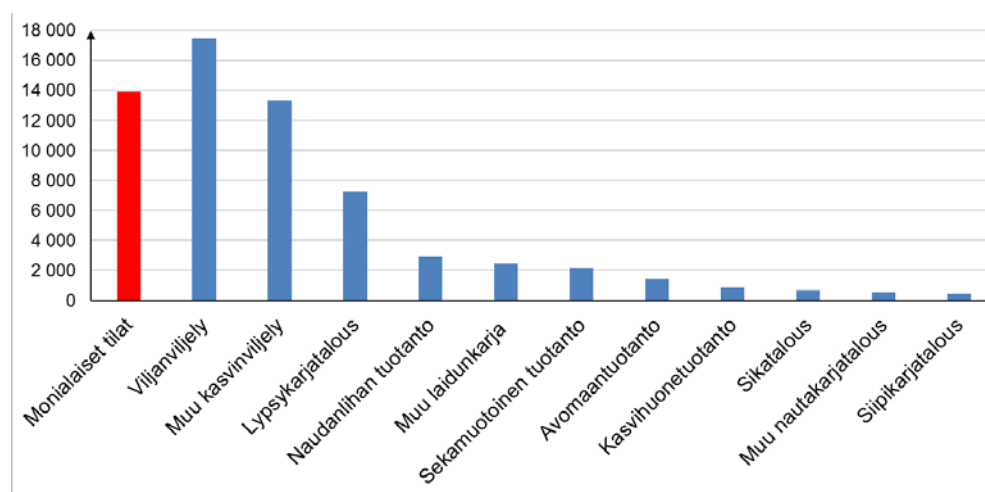
Vuonna 2012 tehdyn kyselyn yhteydessä monialaisilta tiloilta kysyttiin muun yritystoiminnan ohella myös maatalouteen liittyviä kysymyksiä. Monialaisuus vaikuttaa maatalousyrittämiseen, noin kolmannes monialaisista tiloista on muuttanut toimintaansa (Kuva 4). Yleisintä oli tuotantosuunnan muutos ja pellon hankinta.

Kuva 4. Kyselyyn vastanneiden tilojen maatalouden muutokset (N = 149)

Monialaisten maatilojen merkitys tulevaisuudessa

EU-jäsenyysaikana maatilayritysten määrä on vähentynyt keskimäärin 2,9 % vuodessa (Väre 2017). Kasvinviljelytilojen osuus on kasvanut ja kotieläintilojen vähentynyt. Vuonna 2016 tukea hakeneista maatilayrityksistä noin 25 % oli kotieläintiloja (vuonna 1995 52 %) ja 70 % kasvintuotantotiloja (vuonna 1995 39 %) (Väre 2017). Maatilayritysten määrän laskiessa myös monialaisten maatilojen määrä on vähentynyt. Monialaisia maatiloja on edelleen lähes 14 000 (Kuva 5). Vaikka ryhmä on hyvin heterogeeninen, niiden toiminnassa on yhteisiä piirteitä. Monialaisten maatilojen yrittäjien päätöksillä on siis aidosti merkitystä maaseudun elinvoimaisuuteen.

Kuva 5. Monialaiset tilat verrattuna eri tuotantosuunnan tiloihin 2016 (Luke 2017, Maatalous- ja puutarhayritysten muu yritystoiminta, Maatalous- ja puutarhayritysten rakenne)

Maatalouden toimintaympäristön muutokseen voidaan edelleen vastata myös maatilayrityksen toimintaa monialaistamalla. Esimerkiksi kasvinviljelytilalla, jossa viljelyalan laajentaminen ei ole mahdollista, voidaan kasvaa hakea muulla yritystoiminnalla. Maatalouden rakennemuutoksen ja erikoistumisen myötä maatilayrittäjät tekevät entistä enemmän yhteistyötä ja urakointipalveluiden kysyntä kasvaa. Etenkin laajentavien kotieläintilojen yrittäjät keskittyvät ydinosaamiseensa, maidon tai lihan tuotantoon ja ulkoistavat osan toiminnoistaan. Tästä on viitteitä jo nyt, Kuvan 3 mukaan niiden monialaisten maatilojen määrä, jotka tarjoavat urakointipalveluita on vähentynyt vähemmän kuin kaikkien monialaisten maatilojen määrä.

Monialaisuus voi tarjota myös mahdollisuuden maatilayrittäjyyden aloittamiseen. Suomessa maatilat ovat siirtyneet perinteisesti sukupolvelta toiselle. Kuitenkin nyt on nähtävissä merkkejä siitä, että myös Suomessa pieniä maatilayrityksiä myydään vapailla markkinoilla ja ostajien ajatuksena on harjoittaa maataloutta ja muuta yritystoimintaa. Moni maaseudun hevos-, lammas-, matkailu tai terapia-alan yritys on saanut alkunsa näin. Monialaisuus voi tuoda myös joustoa perinteiseen sukupolvenvaihdokseen.

Monialaisten maatilojen kehittymiseen vaikuttaa maatalouden rakennemuutoksen lisäksi myös muun yritystoiminnan toimialan muutokset ja maaseudun elinvoimaisuus. Tällä hetkellä esillä on ruokaketjun vastuullisuus ja läpinäkyvyys sekä lähellä tuotetun ruoan kysynnän kasvu. Tarkasteltaessa elintarvikkeita ja -ostavien monialaisten maatilojen määrää (liikevaihdoltaan suurimman toimialan mukaan) huomataan, että niiden määrä on vähentynyt voimakkaasti koko 2000-luvun. Vuosien 2013–2016 välissä näiden määrän vähenemine kuitenkin pysähtyi ja määrässä on havaittavissa pientä nousua. Tämä trendi on havaittavissa myös muiden yritysten kuin monialaisten maatilojen osalta. Tilastokeskuksen ylläpitämien yritystilastojen mukaan elintarvikkeita ja juomia valmistavia yrityksiä on aloittanut viime vuosina hieman enemmän kuin lopettanut.

Johtopäätökset

Monialaiset maatilat ovat tärkeä osa maaseudun elinkeinotoimintaa. Tällä hetkellä noin 14 000 monialaista maatilaa tarjoaa palveluita ja tuotteita kuluttajille ja muille yrityksille. Monialaisten maatilojen yleisin toimiala on maatalouskoneurakointi, mikä tarjoaa mahdollisuuden erikoistuville maatilayrityksille keskittyä ydinosaamiseensa.

Näyttää siltä, että monialaisten maatilojen määrä vähenee, mutta niiden osuus maatilayrityksistä tuskin huomattavasti laskee. Monialaiset maatilat ovat osana sekä maatalouden rakennemuutosta, että muutoksissa jotka koskevat maaseudun muuta elinkeinotoimintaa. Muun yritystoiminnan harjoittaminen maatalouden rinnalla tuo edelleenkin monille maatilayrittäjille mahdollisuuden luoda lisäarvoa maataloustuotteilleen, tehostaa resurssien käyttöä ja parantaa kannattavuutta.

Kirjallisuus

EC. 2013. Rural Development in the EU Statistical and Economic Information Report 2013. https://ec.europa.eu/agriculture/sites/agriculture/files/statistics/rural-development/2013/full-text_en.pdf

Eurostat 2017a. Glossary: Gainful activities of the farm. http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Glossary:Gainful_activities_of_the_farm

Eurostat 2017b. Agriculture. <http://ec.europa.eu/eurostat/web/agriculture/data/database>

Hansson, H., Ferguson, R., Olofsson, C. & Rantamäki-Lahtinen, L. 2013. Farmers' motives for diversifying their farm business – The influence of family. *Journal of Rural Studies* 32: 240–250.

Hautamäki, L. 2000. Maaseudun menestyjät / yritykset kehityksen vetureina. 1st ed. *Kunnallisalan kehittämissäätöön tutkimusjulkaisut* 23. Kunnallisalan kehittämissäätö. Helsinki: s. 1–148.

Luke 2017. Maatalous- ja puutarhayritysten muu yritystoiminta. Suomen virallinen tilasto (SVT).

- Niemi, J. & Ahlsted, J. 2013.** Suomen maatalous ja maaseutuelinkeinot. *MTT Taloustutkimus. Julkaisuja* 114, 96s.
- Niemi, J., Linjakumpu, H. & Lankoski, J. 1995.** Maatalouden alueellinen rakennekehitys vuoteen 2005. MTTL.
- Närvä, M., Rantamäki-Lahtinen, L. & Ryhänen, M. 2012.** Family Farm Diversification from the Strategic Point of View. 17th Nordic Conference on Small Business Research, May 23 - 25, 2012, Helsinki, Finland.
<http://pyk2.aalto.fi/ncsb2012/Narva.pdf>
- Peteraf, M. A. & Barney, J. B. 2003.** Unraveling the resource-based tangle. *Managerial and Decision Economics* 24: 309–323.
- Porter, M. E. 1991.** Towards a dynamic theory of strategy. *Strategic Management Journal* 12 (S2): 95–117.
- Rantamäki-Lahtinen, L. 2007.** Hajauttamisen pitkän aikavälin vaikutukset monialaisilla tiloilla – vertailututkimus Suomesta ja Englannista. *MTT:n selvityksiä* 145. s. 43–63.
- Tilastokeskus 2017.** Maa- ja metsätalousyritysten taloustilasto. Tilastokeskus.
- Tilastokeskus, Yritysten rakenne- ja tilinpäätöstilasto 2015.** Suomen virallinen tilasto (SVT). ISSN=2342-6217. Helsinki: Tilastokeskus. Viitattu 4.12.2017. <http://www.stat.fi/til/yrti/tau.html>.
- Uusitalo, E. 2009.** Maaseutu - väliinpuotoajasta vastuunkantajaksi: Maaseutupolitiikan itsenäistyminen alue- ja maatalouspolitiikan puristuksessa. Mikkeli: Helsingin yliopisto, Ruralia-instituutti. <https://helka.finna.fi/Record/helka.2169124>
- Väre, M. 2017.** 4.1. Maatalouden rakennekehitys. Teoksessa: Niemi, J. & Väre, M. (toim.) Suomen maa- ja elintarviketalous 2016/2017. Luonnonvarakeskus, Helsinki. s. 53–56.